

X. Lelkiségtörténeti Konferencia

Lelkiség és oktatás a régi Magyarországon

2017. április 21–22.

PPKE BTK Sophianum,
Budapest, Mikszáth K. tér 1.
I. emelet, 112. terem

Program

Április 21. péntek

9.30–10.00 A konferenciát megnyitja: Főtisztelendő Dr. Fodor György, a PPKE BTK dékánja

1. szekció elnök: P. Vásárhelyi Judit

10.00–10.20 **Korondi Ágnes:** *Tanítás és tanulás a kódexirodalom egyháztanítókról szóló legendáiban*

10.20–10.40 **Szabó András:** *A wittenbergi magyar coetus, mint lelkészképző intézmény*

10.40–11.00 **Voigt Vilmos:** *Egy elfelejtett elfelejtő: Petrus Kisviczay: Selectiora Adagia Latino–Hungarica*

11.00–11.30 vita, kávé

2. szekció elnök: Mihalik Béla

11.30–11.50 **Kádár Zsófia:** *Leánynevelés jezsuita szellemben: az angolkisasszonyok pozsonyi gimnáziuma (1628/1629)*

11.50–12.10 **Bíró Csilla:** *Jezsuita latintanítás Nagyszombatban, a 17–18. században*

12.10–12.30 **Farmati Anna:** *Angyali ifjak a jezsuita konviktusokban. Gonzaga Szent Alajos tiszteletének pedagógiája*

12.30–12.50 **Szádocski Vera:** *Vallásra nevelés a jezsuita poétikaoktatásban*

12.50–13.00 vita

13.00–14.15 ebéd a városban

3. szekció elnök: Verók Attila

14.15–14.35 **Mizera Tamás:** *Lelkiségi irodalom a kora újkori Felvidék tanítókönyvtáraiban*

14.35–14.55 **Guitman Barnabás:** *A bártfai iskola a humanizmus és a reformáció határán*

14.55–15.20 vita kávé

4. szekció elnök: Szelestei N. László

15.20–15.40 **Petróczi Éva:** *Hit és pedagógia Szőnyi Nagy István „Magyar Oskolá”-jában*

15.40–16.00 **Dóbék Ágnes:** *Az egri szeminárium tankönyvei (1754–1761)*

16.00–16.20 **Verók Attila:** *Többszörösen megreformált oktatás az erdélyi szászoknál. Johannes Honterustól Stephan Ludwig Rothig*

16.20–16.50 vita kávé

5. szekció elnök: Tusor Péter

16.50–17.10 **Siptár Dániel:** *A ladiszlaita ferences rendtartományi Studium Pécssett a 18. században*

17.10–17.30 **Bajági Rita:** *Klarissza apácannevelés*

17.30–17.40 vita

***

Április 22. szombat

- 6. szekció** elnök: Szabó András
- 10.00–10.20 **Barna Gábor:** Egy 18. századi katekizmus és 19. századi továbbélése
- 10.20–10.40 **Hubert Ildikó:** *Önnevelés a szakrális irodalom segítségével*
- 10.40–11.00 **Frauhammer Krisztina:** *Imakönyv és alfabetizáció*
- 11.00–11.20 **Szigeti Jenő:** *Hitoktatás a puritán házi istentiszteleten*

11.20–11.40 vita, kávé

- 7. szekció** elnök: Frauhammer Krisztina
- 11.40–12.00 **Maczák Ibolya:** „Édesanyám, virág voltam” *Iskolai nyomtatványok Teleki III. Sándor emlékére*
- 12.00–12.20 **Pap Sára Írisz:** *A kegyességi metszetolvasás*
- 12.20–12.40 **Gesztelyi Hermina:** *A lelkiesség szerepe a női művelődésben*

12.40–12.50 vita

büféebéd a helyszínen

- 8. szekció** elnök: Bajáki Rita
- 13.10–13.30 **Szelestei N. László:** *A moderátorok szerepe szerepe a kora újkori oktatásban és nevelésben*
- 13.30–13.50 **Gyöngyössy Orsolya:** *Kántorok a katedrán. A kántori és tanítói hivatal szétválása Csongrádon a 18–19. században*
- 13.50–14.10 **Koltai András:** *Hitre nevelés a magyarországi piarista iskolákban a 18. században*

14.10–14.30 vita

14.30 zárszó

***

Az előadások összefoglalói

Bajáki Rita, tudományos munkatárs, MTA–PPKE BILK, Budapest

Klarissza apácanvelés

Csáky Éva Franciska (1662–1729) 1669-ben került a pozsonyi klarisszák rendházába. Szerzetesnőként nem hétköznapi pályát futott be, egyrészt szervezőként, vezetőként meghatározó szerepe volt a rend budai, illetve pesti letelepedésében, másrészt fennmaradt kéziratok munkái árulkodnak mind kimagasló fordítói tevékenységéről, mind a klarissza rend működéséről. Az előadás ezekre a kéziratok munkákra támaszkodva mutatja be a klarissza növendékek nevelését a hétköznapiakban.

Barna Gábor, egyetemi tanár, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék; kutatócsoport-vezető, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged

Egy 18. századi katekizmus és 19. századi továbbélése

Bossányi Szerfain minorita concionator (hitszónok) *Nagy katekizmus, az-az Keresztényi iskola, melyben a nevelők ifjúság az egy, üdvösséges, és közönséges hitnek fundamentomára tanítatik* három kiadásban jelent meg Vácott, 1783, 1784, 1786. években. A három kiadás nem teljesen azonos tartalmú, bár csupán kisebb változások találhatók benne. E kiadvány Bossányi 1782-ben latinul megjelent könyvének magyarított változata: *Sermones cathechetico-doctrinales pro dominicis per annum applicati* (Vác, 1782.). A munka kifejezetten hitoktatási célokra készült, ezért alapos leírást tartalmaz a követendő oktatási módszereket illetően. A könyvnek előkerült egy 1860-ban készült kézirat változata, ami jelzi, hogy a megjelenés után majd száz évvel később is volt igény Bossányi munkájának használatára a magánáhitatban, az egyéni vallásosságban. A könyv kérdés-felelet formája nemcsak jól áttekinthető a laikusok (fiatalok és felnőttek) számára, hanem a protestáns tanításokkal is vitatkozva kifejti a helyesnek tartott katolikus álláspontot. A rövid előadás nem kíván többet, mint ezt a kéziratot könyvet bemutatni, összevetve az eredeti nyomtatott könyvvel, s feltárva 19. századi használatának feltárható sajátosságait. A kéziratok könyv kiegészítései valószínűsítik, hogy magánáhitatok, házi ájtatosságok során is használhatták.

Bíró Csilla, PhD, OSZK Régi Nyomtatványok Tára, Budapest

Jezsuita latintanítás Nagyszombatban a 17–18. században

Emmanuel Alvarez latin nyelvtana Európa-szerte kötelező tankönyve volt a jezsuita kutatásnak. Előadásomban a 17–18. század folyamán, Nagyszombatban kiadott *Institutionum grammaticarum libri* példányaikat vizsgálom. Céloom a kilenc, különböző évből származó tankönyv feltárásával, hogy olyan jellegzetességeket, átalakításokat keressek bennük, melyeket kifejezetten a magyar anyanyelvű tanulók miatt építettek be a tankönyvek kiadói.

Dóbék Ágnes, PhD-hallgató, PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola, Budapest

Az egri szeminárium tankönyvei (1754–1761)

Barkóczy Ferenc püspök 1754-ben átszervezte a szemináriumi oktatást Egerben. Két kanonokját, Gusztinyi Jánost és Richwaldszky Györgyöt kérte fel, hogy dolgozzon ki egy új nevelési és tanítási rendszert. Céljuk az volt, hogy a papság erkölcsileg szilárdra, kulturálisan magasan képzetté váljon. Az esztergomi Prímási Levéltárban található egy Barkóczy püspöksége idejéből származó dokumentum, amely azt foglalja össze, mi szükséges ahhoz, hogy az egri egyházmegye papjai megfelelően képzettek legyenek. Az egyik legfontosabb feladatként azt jelöli meg, hogy csak a „jó betűt” adják a papnövendékek kezébe, a tudományok szeretetére neveljék őket. Felsorolja az egri papképzés főbb tantárgyait, – filozófia, teológia, a *Szentírás* értelmezése, egyháztörténet, kánonjog – majd az ezek tanításához és tanulásához szükséges könyveket és segédkönyveket. Előadásomban azokat a lelkeségi és teológiai műveket mutatom be, amelyek a forrás leírása alapján az egri szeminárium tankönyveiként szolgáltak. Ezzel szemléltetem az egri klérus műveltségének alapjait, illetve a megreformált szemináriumi oktatás szellemi hátterét.

Farmati Anna, egyetemi adjunktus, BBTE BTK Irodalomtudományi Intézet, Kolozsvár

Angyali ifjak a jezsuita konviktusokban. Gonzaga Szent Alajos tiszteletének pedagógiája

A 18. században a legtöbb jezsuita iskolában, de főként a konviktusokban használták azt a kis kézikönyvet (vagy annak valamilyen változatát), amely a kolozsvári Akadémiai Nyomdában is megjelent 1759-ben, nyilván elsősorban a Lyceum használatára: *A Jesus Tarsasgából-való Gonzaga Szent Aloysiusnak hat vasárnap-béli tiszteleti*. A 6 vasárnap (ennyi évet élt a fiatalon elhunyt szent a jezsuita rendben) elmékedései, ima- és más gyakorlatai az életszentségre törekvést és a jellemnevelést szolgálják, az előadás ennek pedagógiai és spirituális vonatkozásait szeretné kibontani.

Frauhammer Krisztina, tudományos munkatárs, MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged

Imakönyv és alfabetizáció. (Az imakönyvek szerepe az olvasás és írás készségének elsajátításában 18. századi források tükrében.)

Régóta és sokak által hangoztatott tény, hogy az imakönyvek, vallásos olvasmányok évszázadokon keresztül fontos helyet kaptak a mindennapi olvasmányok sorában. Olvasásuk az intenzív olvasás tipikus esetéhez tartozott, hiszen ezekben olyan szövegekkel találkozott az egyén, amelyek nem változtak, terjedelmük is korlátozott volt, így gyakori újból olvasásuk nem okozott gondot még a kevésbé iskolázottaknak sem. Ezzel magyarázható, hogy e műfajoknak kiemelt szerepe volt még azokban a társadalmi rétegekben is, ahol magas volt az írástudatlanok, és félanalfabéták száma. Ők, még ha csak a betűk passzív ismeretéig jutottak is el, nehezen, de olvastak. Így a félig vagy egészen kívülről tudott imádságokkal a bizonytalanabban olvasók is megbirkózhattak. Rendelkezünk olyan adatokkal is, amelyek az imaszövegek oktatási anyagban betöltött fontos szerepére utalnak. Mindezek a tények alátámasztják azt a feltevésünket, hogy az imakönyvek jelentős szerepet játszottak az alfabetizáció egyes részképességeinek az elsajátításában és terjesztésében. Előadásomban ezt a kérdéskört szeretném körbejárni 18. századi források felhasználásával.

Gesztelyi Hermina, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Debrecen

A lelkiség szerepe a női művelődésben

A 18. században már létező fogalom a művelt nő (gelehrtes Frauenzimmer), amely egy igen összetett szerepkörként értelmezhető. Különböző területeken megnyilvánuló támogató, reprezentációs tevékenységeket foglalt magába, miközben valóban összefüggött a műveltséggel, tanultsággal. A lelkiség szerepének megállapításához érdemes tisztázni, hogy milyen kívánalmak fogalmazódtak meg a művelt nővel szemben, illetve milyen megítélései ismertek a korban. Ehhez remek kiindulást jelentenek a Frauenzimmer Lexikonok, amelyek a nőktől elvárt tudást és a korban egyre erőteljesebbé váló enciklopédikus gondolkodást egyszerre jelenítették meg. Így mindenekelőtt az 1715-ös *Nutzbares, galantes und curioses Frauenzimmer-Lexicon* alapján igyekszem megmutatni, hogy milyen ismeretek tartoztak a női tudás körébe, és ezen belül hol helyezhető el a lelkiség kérdése.

Guitman Barnabás, adjunktus, PPKE BTK Történelemtudományi Intézet, Piliscsaba

A bártfai iskola a humanizmus és a reformáció határán

Az előadásban a bártfai városi iskoláztatásra és művelődésre vonatkozó források alapján vizsgálom a lelkiség, a hitélet változásait, szerepét a polgárok életében. A 16. század első felében a bártfai oktatás két reformhullám hatására újult meg. Először főként a krakkói egyetemről kisugárzó humanizmus és az Erasmus-csodálat, majd másodszer a wittenbergi reformáció, különösképpen a Melanchthon által megfogalmazott kritériumok határozták meg a képzés tartalmi kereteit, céljait. E kettős hatás harmonikus, tudatos összesimítása eredményezte, hogy a térség legszínvonalasabb iskolájává vált néhány nemzedéknyi időre Bártfa oktatási intézménye.

Gyöngyössy Orsolya, tudományos munkatárs, MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged

Kántorok a katedrán. A kántori és tanítói hivatal szétválása Csongrádon a 18–19. században

Az egyházi „éneklési” hivatal és az iskolai oktatás évszázadokon keresztül elválaszthatatlan volt egymástól. A kántorok a település elemi népiskolájában tanítói feladatokat is végeztek, miközben egyházi kötelességeiket is el kellett látniuk. Az előadás Csongrád város példáján keresztül mutatja be a kántori és tanítói hivatal összeegyeztetésének konfliktusait, a két funkció lassú szétválasztásának folyamatát a 18–19. században.

Hubert Ildikó, irodalomtörténész, Budapest

Önnevelés a szakrális irodalom segítségével

Nagyon szerteágazó a lelkiségi irodalom nevelési példatára, mind műfajilag, mind tematikailag, és valamennyiről elmondhatjuk, hogy e kiadványok szerzői, összeállítói nevelni akartak általuk. Jóval nehezebb megragadni ezen írások személyességét, amely nemcsak áttételesen „szól ki” egyházi műfajok előszavaiból, lelkitükörből (pl. Gyalogi János által, apácának írt ajándékából), imádságos könyvekből (pl. Szőnyi Benjamin, *Liliomkertecske*, Hegyfalusi György imádságaiból), alkalmi énekekből, önéletírásokból, vagy éppen Erdélyi Zsuzsanna archaikus imádságaiból stb.). Azaz az önnevelés útjaira, és az ehhez segítséget adó lelkiségi irodalom lehetőségire vagyok kíváncsi, amely hozzásegítheti az egyént, hogy ne csak formális keresztényként éljen.

Kádár Zsófia, tudományos segédmunkatárs, ELTE BTK, Budapest

Leánynevelés jezsuita szellemben: az angolkisasszonyok pozsonyi gimnáziuma (1628–1630)

A pozsonyi jezsuita kollégium 1627. évi megalapítása után Pázmány Péter esztergomi érsek újabb iskolát hívott életre a városban: az angolkisasszonyok egyik igen korai, ám sajnos rövid életűnek bizonyuló intézményét. A Jézus Társasága páttereinek az oktatásban elért sikerein felbuzdulva és látva Mary Ward hasonló szellemben működő itáliai, bajorországi és ausztriai iskoláit az ellenreformáció és katolikus megújulás szolgálatába kívánta állítani a „Jézus

Társasága mátereit” is. A kezdeti nehézségek ellenére – a városban megfelelő épületet és jövedelmet is nehezen találtak számukra – az angolkiasszonyok négy tagja már az első két tanévben látványos eredményeket ért el: fennmaradt tanrendjük tanúsága szerint elsősorban hittani ismereteket, illetve az anyanyelvű írás-olvasás mellett latint és kézimunkát is oktattak. A leányiskola azonban – az angolkiasszonyok rendjének a korabeli egyházi intézményrendszerbe való be nem illeszthető volta, illetve hivatalos megszüntetése miatt – az ígéretes kezdetek után hamarosan bezárta kapuit. Ezért nyitott kérdés maradt: hogyan folytatódott volna tevékenységük és a helyi jezsuita kollégiummal való kapcsolatuk? A fiúk és leányok vallásos nevelése terén az együttműködés ugyanis már 1629-ben is megvolt, amikor a Szent Márk-napi körmeneten a jezsuiták és számos diákjuk mögött az angolkiasszonyok két-két tagja által közrefogva mintegy 70 növendékük is felvonult.

Koltai András, levéltáros, Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, Budapest

Hitre nevelés a magyarországi piarista iskolákban a 18. században

A piarista rend, amely a 17. század elején Rómában született meg, egyike volt azon mozgalmaknak, amelyek a tridenti zsinat szellemében, az oktatás módszerével kívánták megújítani az egyházat és a társadalmat. Ezért a keresztény hit alapjainak tanítása is a Kegyes Iskolák alapvető célja volt. A hitre nevelés és tanítás részben az iskolai tananyagban jelent meg, részben a tanításhoz kapcsolódó liturgikus szertartásokban, részben az ünnepnapokon rendezett oratóriumi istentiszteleteken. Mindezekkel együtt a piarista iskolák hitélete részben követte a jezsuita iskolák példáját, részben pedig sajátos egyéni színekkel rendelkezett azokhoz képest.

Korondi Ágnes, posztdoktori ösztöndíjas, MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport, Fragmenta Codicum Műhely, Budapest

Tanítás és tanulás a kódexirodalom egyháztanítókról szóló legendáiban

Előadásomban a magyar nyelvű kódexirodalom egyháztanítókról szóló legendáival foglalkozok. Elsősorban a magyar legendagyűjtemények, prédikációs kötetek elkészítésekor már hivatalosan is egyházdoktorrá avatott Szent Ágoston, Szent Ambrus, Nagy Szent Gergely és Szent Jeromos a *Debreceni-, Érdy-, és Érsekújvári Kódexben* olvasható legendáiban (vagy a róluk szóló prédikációkban) vizsgálom meg, milyen képet közvetítenek e latinból adaptált

kegyességi olvasmányok az ideális tanítóról, a bölcsességről, a tudásról, ennek elsajátítási módjairól, valamint a tanulás céljáról apácaolvasóiknak. Röviden kitérek a *Debreceni Kódex* Aquinói Szent Tamásról, valamint két keleti egyházdoktorról, Aranyszájú Szent Jánosról és Szent Vazulról szóló szövegeire, valamint az *Érdy-kódex* Szent Bernát-legendájára is.

Maczák Ibolya, tudományos főmunkatárs, MTA–PPKE BILK, Budapest

„Édesanyám, virág voltam.” Iskolai nyomtatványok Teleki III. Sándor emlékére

1767. február 6-án, életének hetedik évében elhunyt Teleki (III.) Sándor úrfi. Családja – vélhetően elsősorban édesanyja, Teleki Sándorné Halász Borbála – megrendítő emléket állított a kisfiúnak: a temetési beszédek és halotti könyörgések mellett kinyomtatták a gyermek írásos hagyatékát is. Az elhunyt életkorából adódóan ezek elsősorban alapfokú tanulmányairól adnak információt. Amennyire mosolyognivalók mai szem számára a nyomtatványban szereplő iskolai anyagok (köszöntőversek, memoriterek, latin példamondatok) kedves naivitása, annyira megrendítő az a szülői igyekezet, amely láthatóan minden fellelhető emléket menteni igyekezett az enyészettől.

Mizera Tamás, PhD-hallgató, Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola, Eger

Lelkiségi irodalom a kora újkori Felvidék tanítókönyvtáraiban

A kora újkori Kárpát-medence polgári könyvtárainak rendszerében különleges helyet foglalnak el a tanító értelmiség tagjainak magánkönyvtárai, a tanítókönyvtárak. Sajátos karakterüket a nevelő-oktató munkához kötődő könyvanyag adja, ugyanakkor a lelkiségi irodalom is hangsúlyosan jelenik meg az egyes könyvgyűjteményekben. A tanítókönyvtárak átfogó vizsgálatára elsősorban a felvidéki források kínálnak lehetőséget, a rendelkezésre álló könyvjegyzékek döntő többsége ebből a régióból származik. A kutatás az *Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* sorozat releváns (a tulajdonos foglalkozását is feltüntető) forrásközlésein alapul, amelyek főként a hagyatéki leltárak könyvekre vonatkozó bejegyzéseit tartalmazzák. Az inventáriumok számszerűsíthető adatainak vizsgálatával, illetve a tanítókönyvtárak összetételének tartalmi kritériumok szerinti elemzésével felvázolható a kora újkori, felvidéki tanítók olvasmányműveltségének lelkiségi-intellektuális háttere. Az egyes tételek azonosításával a kutatás fókuszában egyértelműen a

tartalmi szempontok állnak, amelyek feltárásához hazai és nemzetközi bibliográfiák, illetve elektronikus adatbázisok nyújtanak segítséget. A fenti mód-szerekkel megvilágítható a lelkiségi irodalom szerepe a kitüntetett értelmiségi csoport erudíciójában.

Papp Sára Írisz, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem BTK Magyar Irodalom-és Kultúratudományi Intézet, Debrecen

A kegyességi metszetolvasás műveltségformáló szerepe a 18. században

Tudott dolog, hogy a 18. századi Királyi Magyarországon a mindennapos kép- és szövegtapasztalat részét képezték a népszerű kegyességi kisgrafikák. Ezekre a könyvbe fűzött, vagy egylapos devóciós nyomtatványokra nem csupán ikonográfiai közhelytárként lehet tekinteni, hiszen a korabeli olvasók többségét a nyomtatott szentképek elrendezése, fizikai megformáltsága, optikailag és szimbolikusan rögzített jelek kompozíciója vezette be a betűk világába. Az előadásomban 1680–1720 közé eső emblémás könyvek és *Kupfer-Bibelek* előszavában (Johan Ulrich Krauß, Johann Michael, Joseph Zoller, Johann Dietrich Herrichen) vizsgálom, milyen olvasási intenciókat fogalmaznak meg a korabeli nyomtatott képeket összeállító szerzők, majd az olvasás történeti-antropológiai kérdéseit egy-egy magyarországi gyűjteményes könyvben szereplő metszeten is ismertetem.

Petróczi Éva, ny. habil. intézetvezető egyetemi docens, Budapest

Hit és pedagógia Szőnyi Nagy István „Magyar oskolá”-jában

Szőnyi Nagy István „Magyar Oskolá”-ja 1695-ben, Kolozsvárott jelent meg, küzdőtársa és barátja, több szempontból sorstársa, Tótfalusi Kis Miklós nyomdájában és költségére. Érdekes módon, ennek az olvasástanítási könyvecskének az elemzésére ezidáig főleg nyelv- és pedagógiatörténészek vállalkoztak, a hitéleti vonásokról csak mellékesen esett szó. Dolgozatomban ezt az egyensúlyi eltolódást szeretném, legalább valamelyest, korrigálni, bemutatva többek között a Szőnyi Nagy István gondolkodását meghatározó holland mesterek, Voetius és Maresius hatását, továbbá mélységes rokonságát Comenius módszereivel. „Szőnyi igyekvése is hang volt ugyan a pusztában, de a tudományt nagyon érdekli indokolása (a hangoztató-szótagoló módszer, amelyet a saját korában sokan kicsúfoltak!), s az eszme szabatos kivitele; amiért hadd álljon ő ezentúl nyelvtanítóink között díszes helyen.” — írta róla Toldy Ferenc 1866-ban. Ezt a méltatást szeretném elmélyíteni és kibővíteni

Szőnyi Nagy költőiségének illusztrálásával is. Végül kitérek az elkötelezett teológus-pedagógus ép ésszel alig felérhető, 1696 évi perének részleteire, amelynek során hóstáti ekléziájából elmozdították, részben éppen károsnak és illetéktelennek minősített, a lelkészi szolgálat mellett vállalt tanítói tevékenysége miatt. Idézni fogok abból a megrendítő levélből is, amelyet hívei küldtek a Főkonzisztóriumnak, ártatlanul megvádolt papjuk érdekében. Vállalásai „jutalmául” kapott megpróbáltatásai mintegy „nyitánynak” tekinthetők Tótfalusi Kis Miklós valamivel későbbi meghurcoltatásáért; ők ketten nem csupán a magyar nyelvű kegyességi kultúra, de a magyar nyelv művelés elkötelezett előfutárai lévén, szálkának számítottak az akkori erdélyi református egyház lassúbb ritmusú, konzervatív közegében.

Siptár Dániel, történész, Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár, Budapest

A ladiszlaita ferences rendtartományi Studium Pécssett a 18. században

Az obszerváns ferences rendnek a 18. században több rendtartománya helyezkedett el a Magyar Korona országai területén. Ezek egyike, a ladiszlaita rendtartomány, vagyis a Szent Lászlóról nevezett provincia 1661-ben jött létre a középkori alapítású mariánus rendtartomány zágrábi őrségére támaszkodva, alapvetően tehát Horvátország északkeleti részének ferences rendházait tömörítette. Az oszmán uralom elmúltával azonban – a korábbi pécsi őrség jogutódja is lévén – az addig hódolt Dél-Dunántúlon is terjeszkedni kezdett, így a 18. századra egy jelentősebb magyar tartományrésze alakult ki, a szerzetesek származását tekintve eleinte itt is komoly délszláv túlsúllyal. Ennek a tartományrésznek mintegy természetes központja a pécsi konvent lett, melyben a ferences utánpótlást képző főiskolák sajátos rendszerének köszönhetően az 1720-as évektől kezdve egyre magasabb fokú oktatási intézmény működött. A pécsi Studium tehát a rendi növendékek képzése által egyszerre szolgálta a dél-dunántúli katolikus művelődést és kötötte össze spirituális és részben nemzetiségi alapon Baranya, Somogy és Zala megyét a Drávától délre fekvő országrésszel. E kettős szerepét pedig átmenetileg még intenzívebben betöltötte, amikor a pécsi püspökség önálló papnevelő intézete megszervezésének éveiben, 1742–46 között az egyházmegyes kispapok oktatását is az itteni ferences lectorok végezték. Ez a tény, valamint az a szerencsés helyzet, hogy a pécsi ferences konvent forrásadottságai a ladiszlaita rendtartomány többi magyarországi házánál jelentősen kedvezőbbek – és ezáltal legalább a főiskola tantárgystruktúrája és oktatói gárdájának névsora rekonstruálható – a pécsi ferences Studium történetét feldolgozásra és

bemutatásra érdemessé teszik, elősegítve a ferences oktatás kora újkori történetének forráshiányos tudományterületén való pontosabb tájékozódást.

**Szabó András, egyetemi tanár, Selye János Egyetem TK, Révkomárom;
tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem BTK,
Budapest**

A wittenbergi magyar coetus, mint lelkészképző intézmény

A wittenbergi egyetemen 1555-ben alakult meg – Melanchthon támogatásával – a magyar diáktársaság, a coetus. Tagjai elsősorban a magyar nemzetiségű diákok közül kerültek ki, s az 1560-as évek közepétől csaknem mind reformátusok voltak. A kutatás mai állása szerint az egyesületnek – megszűnéséig 1609 és 1613 között – 438 tagja volt, akik hazatérve nagyrészt lelkészi állásokba kerültek. Ők jelentették a magyar református egyház vezető rétegét ebben a korban: nagyobb helyek vezető papjai, esperesek, püspökök lettek, s sokan az irodalom területén is ismertté váltak. Az előadás arra koncentrálna, hogyan járult hozzá a wittenbergi egyetem ennek a lelkészi rétegnek a képzéséhez. Mit adott az intézmény, és mit a coetus párhuzamos oktatási rendszere, a saját disputációk, a beszédek, és a Wittenbergben megjelent alkalmi nyomtatványok? Milyen volt az átmenet a heidelbergi peregrinációba, s miben különbözött tőlük a következő, már elsősorban Heidelbergben kiképzett teológus-nemzedék?

**Szádoczki Vera, tudományos segédmunkatárs, MTA–PPKE BILK,
Budapest**

Vallásra nevelés a jezsuita poétikaoktatásban

A jezsuita rend mindig törekedett működése és oktatása során arra, hogy növendékeit hithű katolikusokká nevelje. Azt várnánk, hogy emiatt a vallásosság meghatározó témája azoknak a költeményeknek, melyeket a rend poéta osztályos hallgatói vagy – a humaniorák repetenseként – novíciusai írtak. Azonban a versek 18. századi gyűjteményei egészen másról tanúskodnak: csupán néhány ilyen költeményt olvasni. Az előadás számba veszi ezeket, és választ keres arra, mi játszódhatott le és változott meg e században és a jezsuita oktatásban, ami magyarázná ezt a jelenséget.

**Szelestei N. László, egyetemi tanár, PPKE BTK, Piliscsaba;
kutatócsoport-vezető, MTA–PPKE BILK, Budapest**

A moderátorok szerepe a kora újkori oktatásban és nevelésben

Az előadás 18. századi nemes ifjak mellé fogadott moderátorok (instruktorok) szerepéről szól. Mi volt a feladatuk? Életpályájuk szempontjából mit jelentett számukra az ifjú tanítvány tanulmányaira való ügyelés, esetleg a tanítás, a tanítvány külföldi útja? Mennyiben játszhattak szerepet a gondjaikra bízott ifjak viselkedésének, nézeteinek alakításában, milyen jogkört kaptak? Milyen volt a viszonyuk az iskolai oktatáshoz? Mikor részesítettek előnyben a kiválasztásnál egyházi személyt? Hogyan választották ki őket ezekre a feladatokra? A kérdésekre elsősorban misszilisekből gyűjtött adatokkal válaszolok.

Szigeti Jenő, professor emeritus, ME BTK, Miskolc

Hitoktatás a puritán házi istentiszteleteken

A protestáns népi vallásosság kutatása során kevés figyelem fordult eddig a házi istentiszteletek vizsgálatára, pedig ennek a kegyességi gyakorlatnak jelentős szerepe volt a magyar protestáns egyházak megmaradásában. Véleményem szerint ez az egyik oka annak hogy a 17–18. századi katolikus restauráció nem tudta elérni azt, hogy a térítő püspökök és a szorgalmasan misszionáló szerzetesek fáradozása ellenére az egész ország ismét katolikus legyen. A puritán családi hitoktatás alapja a puritán irodalom népszerű alkotásai voltak, amelynek nagy része azzal a didaktikus céllal készült, hogy a felnőtt hitoktatást és a protestáns lelkiség gyakorlását segítse. Az előadás ezt tekinti át.

**Verók Attila, mb. tanszékvezető főiskolai docens, Eszterházy Károly
Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Intézet
Kulturális Örökség és Művelődéstörténet Tanszék, Eger**

*Többszörösen megreformált oktatás az erdélyi szászoknál. Johannes
Honterustól Stephan Ludwig Rothig*

Az erdélyi szászok Erdélybe településüktől fogva egészen az ún. „szász universitas” felbomlásáig (1876) komoly autonómiával rendelkeztek. Ez az önállóság és egyben különállás iskolarendszerükre is jellemző volt: a más erdélyi etnikumoktól eltérő oktatási-nevelési szemlélet, a szász tudósoktól, pedagógusoktól és/vagy kultúrpolitikusoktól eredő és az erdélyi német evangélikus egyháztól támogatott didaktikai elképzelések sajátos átültetése a

gyakorlatba némileg különutassá tette az erdélyi német nyelvű oktatást. Azt az oktatást, amely a szabad szász parasztság mellett dominánsan a városi értelmiségi rétegből kikerülő fiatalokra koncentrált, és folyamatosan élő kapcsolatban állt a nyugat-európai, főként német nyelvű intellektuális központokkal. Ezek – és az előadásban tovább sorolandó tényezők – olyan oktatási univerzumot teremtettek a szászoknál, amelynek alappillérei a kitüntetett szerepű lelkiség, a már korán a reáliákra épülő tudományok, a sokszor helyben készülő tankönyvek és a konzekvens rendeleti szabályozás. Az előadásban azt a folyamatot kívánom megvizsgálni, hogyan „re-formálták” meg a szó többszörös értelmében és az oktatás történetében több alkalommal is az erdélyi szász iskolaügyet a kora újkor folyamán. A problémakör megvilágításához a neveléstörténeti tényezőkön kívül elsősorban könyv-, könyvtár- és olvasmánytörténeti forrásokat hívok segítségül.

Voigt Vilmos, professor emeritus, ELTE BTK, Folklore Tanszék, Budapest

Egy elfelejtett elfelejtő: Petrus Kisviczay: Selectiora Adagia Latino-Hungarica

A modern európai közmondás-gyűjtemények mintája Erasmus oktatási célból készített latin (részben görög) nyelvű proverbium-antológiái. Ezt követte náluk már Baranyai Decsi János könyve (*Adagia ...*, 1598), amely több ezer magyar proverbiumot tartalmaz. A kortársak bizonyára használták, ám az utókor csak a 19. század második felében fedezte fel újból a ritka kiadványt. Ballagi Mór (1882) egyenesen plágiummal vádolja Kisviczayt, aki meg sem említi Baranyai Decsi könyvét, pedig abból sokat átvett. Noha már Tolnai Vilmos (1910) árnyaltabb módon értékeli Kisviczay munkáját, az ezt követő magyar parömiográfiai áttekintésekben a negatív megítélés az általános – ha egyáltalán neve szóba kerül. Úgy gondolom, itt az ideje annak, hogy magát az oktatási céllal készült művet, annak célját és a közölt proverbiumokat áttekintsük.

